

REGULERINGEN AF PENGEVÆSENET EFTER KRIGEN

Af JØRGEN PEDERSEN

VED Pengevæsenets Regulering har man hyppigt forstaaet Regulering af Prisniveauet og de Midler, som man kunde tage i Anvendelse til dette Formaal. Dette Spørgsmaal vil kun periferisk blive berørt i de Betragtninger, jeg vil gøre. For mig vil Hovedspørgsmaalet være Reguleringen af Indkomststrømmen, dens samlede Volumen og Aflønningstaksterne.

Det pengepolitiske Maal.

For at man med Fornuft kan foretage Reguleringsforanstaltninger, maa man have et Maal for denne Regulering. Det at regulere Indtægtsstrømmen eventuelt Aflønningssatserne paa en bestemt Maade kan dog vanskeligt være et Maal i sig selv. Naar man hører det opstillet som Maal for Pengepolitikken, at Prisniveauet skal reguleres paa den ene eller den anden Maade, at Vekselkurserne skal holdes uforandret, Lønniveauet holdes konstant, eller lignende Programmer, saa er det ikke, fordi der i sig selv knytter sig nogen Interesse til disse Fænomener, men fordi man mener, at Virkeliggørelsen af det Program, man saaledes opstiller, tjener et højere Formaal, f. Eks. Menneskenes Velfærd eller dog den Gruppes Velfærd, som man interesserer sig for.

Man bør derfor, forinden man opstiller et umiddelbart Maal for Pengepolitikken, gøre sig klart, hvad dette højere Formaal er.

I denne Henseende er det saa heldigt, at der, som det synes, aldrig nogensinde har været saa stor Enighed som i Dag, idet man fra alle Sider proklamerer — ikke blot hos os, men i alle Lande — at der efter Krigen skal være fuld Beskæftigelse, dette formentlig forstaaet saaledes, at der skal skabes Mulighed for, at enhver, der

er villig til at arbejde for de gældende Tariflønninger, ogsaa skal kunne faa Lejlighed til at gøre dette i den Udstrækning, han maatte ønske det.

Det er ikke nødvendigt nærmere at udpensle, hvilken uhyre Betydning et saadant Programs Gennemførelse vil have. Det vil løse, eller danne Basis for Løsningen af, en Række af de alvorlige sociale Problemer, som vi tumlede med før Krigen, eftersom det centrale af disse Problemer netop bestod i den Utryghed, som opstod deraf, at man kunde risikere en skønne Dag at staa uden normal Indtægt, henvist til at leve af en karrigt tilmaalt Understøttelse.

Dette er altsaa det overordnede Maal, som Pengepolitikken maa tage Sigte paa, og hvis man opstiller et umiddelbart Maal for Pengepolitikken, f. Eks. Opretholdelse af et bestemt Pris- eller Lønniveau, bestemte Vekselkurser el. lign., maa det kunne dokumenteres, at disse umiddelbare Maals Realisation tjener det overordnede Maal, der maa gælde al økonomisk Politik.

Kan Pengepolitikken overhovedet tjene dette Maal?

Naar Aflønningssatserne paa alle Omraader, Produktivitetsforholdene og Monopolgraden er givet, kræves der en ganske bestemt Indkomstvolumen, for at Befolkningen skal være fuldt beskæftiget.

Denne Sætning er maaske ikke umiddelbart indlysende. En indgaaende Udredning vilde dog føre for vidt i denne Sammenhæng, men jeg skal give nogle Eksempler til Belysning af Spørgsmaalet.

Lad os tænke os, at der i Landet sker tekniske Forbedringer, der muliggør en bedre Udnyttelse af Landets naturlige Ressourcer eller af dets faste Anlæg. Den Residualindtægt, der tilfalder Ejerne af de materielle Produktionsmidler med given Beskæftigelse og uforandrede Lønsatser, vil da synke, og Totalindtægten vil synke med samme Beløb. Omvendt vil en »Derationalisering« som den, der finder Sted i et Land under Krig og Blokade, føre til, at de nævnte Residualindtægter med givne Lønsatser og Beskæftigelse og dermed Totalindtægten vil stige.

En forøget Udnyttelse af Monopolmagt i Samfundet vil virke paa samme Maade som forøget Knaphed paa Jord eller materielle Produktionsmidler, altsaa til Forøgelse af de nævnte Residualindtægter, og en skærpet Kontrol med Monopolprisdannelsen eller en mindre stærk Udnyttelse af bestaaende Monopolmagt vil virke i modsat Retning.

Betingelsen for, at fuld Beskæftigelse kan opnaas, maa da under alle Omstændigheder være, at Myndighederne drager Omsorg for, at en Indkomstvolumen stor nok til at dække Arbejdslønnen og de af de nævnte Forhold betingede Residualindtægter skabes.

Hvorledes kan denne Opgave løses?

Dette Spørgsmaal maa besvares forskelligt alt efter Retsordenen i det paagældende Samfund.

I et autoritativt ledet Samfund som f. Eks. det russiske er Løsningen forholdsvis simpel. Staten og dens Organer forestaar her hele Indkomstskabelsen, bestemmer til og med i alle Enkeltheder Aflønningssatserne og behersker Udenrigshandelen; den kan da naturligvis til enhver Tid fuldstændig beherske og bestemme Indkomstens Størrelse.

Mine Betragtninger tager imidlertid Sigte paa Danmark, og selv om jeg ikke ved noget om, hvorledes Samfundet her vil blive indrettet efter Krigen, skal jeg dog gaa ud fra, at man fremdeles principielt ønsker, at Produktionen skal foregaa for privat Regning i omtrent samme Omfang som hidtil.

Jeg skal endvidere gaa ud fra, at man principielt ønsker at opretholde frit Forbrugs- og Beskæftigelsesvalg i den Forstand, at Folk indenfor Rammen af deres Indtægt kan bruge deres Penge, som de vil, og at de kan arbejde med hvad og hvor de vil, dog saaledes at de, hvis de henvender sig til det Offentlige for at faa anvist Arbejde, er pligtige til at tage det Arbejde, der bydes dem.

Endvidere skal Omkostningsprincippet principielt virkeliggøres, d. v. s. Prisen paa Produktionsmidler, herunder ogsaa Arbejdskraft af samme Kvalitet, skal være den samme i alle Anvendelser, saaledes som den vilde være under frie Markedsforhold, og Prisen paa Varerne skal dække disse Omkostninger.

Dette skal ikke hindre, at der anvendes Prisregulering i Forbindelse med Rationering i Perioder, hvor Forsyningsforholdene er saa abnorme, at en Regulering af Forbruget gennem den frie Prisdannelse vilde give urimelige Resultater, eller at Monopolpriser sættes under Kontrol for derved at realisere Omkostningsprincippet. Heller ikke at Ydelser, hvis Forbrug det almindeligt anses for gavnligt at fremme, stilles gratis til Raadighed eller sælges til en Pris under Omkostningerne, eller at der tages en Overpris for Varer, som almindeligt anses for skadelige, eller at man i beskæftigelses-

mæssig Interesse midlertidig belægger visse Varer eller Ydelser med Afgifter, fjerner saadanne eller yder Tilskud til disse Varers Produktion.

Heller ikke skal Principperne hindre, at det Offentlige fører Kontrol med Aflønningsniveauet for at hindre, at Lønnen, uden at Knaphedsforholdene berettiger dertil, sættes op, eller at Lønnen sættes op paa Grund af en midlertidig Knaphed i en eller flere Brancher, eller naar der forbigaaende er Mangel paa Arbejdskraft overalt. Derimod ligger en varig Opretholdelse af en saadan almindelig Knaphed paa Arbejdskraft ved Hjælp af Rationering af Arbejdskraften udenfor Forudsætningerne.

Hvorledes bestemmes Indkomststrømmens Størrelse i et liberalt Samfund?

I et saadant Samfund er det først og fremmest de selvstændige erhvervsdrivende, der skaber Indkomst, idet de, taget som Gruppe, køber Arbejdskraft og yder Rente af Laan. Endvidere skaber det Offentlige, for Kortheds Skyld kaldet Staten, ligeledes Indkomst, idet den køber Arbejdskraft og Varer hos de private Erhvervsdrivende, yder Rente af Laan samt Understøttelser af mange forskellige Arter til Borgerne. Dernæst skaber saavel Løntagerne som de erhvervsdrivendes Privathusholdninger Indtægt, idet de efterspørger direkte Tjenesteydelser, ligesom de gennem deres Forbrugsdispositioner sammen med Staten gennem deres Køb hos de erhvervsdrivende bestemmer disses Indtægt. Borgernes Forbrugsdispositioner, der altsaa bliver afgørende for de erhvervsdrivendes Indtægt, paavirkes dernæst af Statens Opkrævning af Skatter hos Borgerne, og denne kan drives saa vidt, at den ganske neutraliserer eller mere end neutraliserer Statens Indkomstkabelse, saaledes at denne bliver enten Nul eller negativ.

De erhvervsdrivendes Indkomstkabelse og Statens Paavirkning af denne.

Størrelsen af den Indkomst, som de erhvervsdrivende pr. Tidsenhed vil skabe, beror som bekendt paa deres Rentabilitetskalkuler, altsaa paa et Skøn over de fremtidige Pris- og Afsætningsforhold. Det følger heraf, at man ikke har nogen Garanti for, at de til enhver Tid vil skabe saa stor en Indtægt, at Befolkningen netop kan være fuldt beskæftiget til den paagældende Løn, thi det er ikke muligt at paavise nogen Mekanisme, der automatisk tilpasser Rentabilitetsudsigterne saaledes, at dette kan ske. Der kan ganske

vist paavises visse selvregulerende Kræfter, men Erfaringen viser dog tydeligt nok, at der ogsaa er visse Kræfter, der tenderer i Retning af i hvert Fald inden for visse Grænser at forstærke Svingningerne i de erhvervsdrivendes Indtægtsskabelse.

Dette kan let afledes af, hvad jeg lige har sagt om den Betydning, Privathusholdningernes Forbrugsdispositioner har for de erhvervsdrivendes Indtægter. Naar nemlig de erhvervsdrivende af en eller anden Grund formindsker eller forøger deres Indkomstskabelse, vil dette fremkalde en henholdsvis negativ eller positiv Ændring i Husholdningernes Forbrugsdispositioner, der atter vil have en henholdsvis negativ og positiv Indflydelse paa Rentabilitetskalkulerne og dermed paa de erhvervsdrivendes Indkomstskabelse.

Den modgaaende Virkning skulde komme fra Rentefoden, idet Rentabiliteten beror paa de kapitaliserede forventede Nettoindtægter og Rentefoden; men Erfaringen viser, at dette Element ikke tilnærmelsesvis er stærkt nok til at neutralisere de lige omtalte Kræfter, der tenderer mod at forstærke Svingningerne.

Betingelsen for, at der kan være fuld Beskæftigelse i et Samfund af den her beskrevne Type, er da, at Staten enten ved Foranstaltninger, der paavirker Rentabiliteten, faar de private erhvervsdrivende til at beskæftige den hele Arbejdsstyrke henholdsvis hindrer dem i at ville efterspørge mere Arbejdskraft til den gældende Løn, eller at Staten selv beskæftiger de overskydende henholdsvis formindsker sin egen Beskæftigelse. Med andre Ord, Staten maa drive en kompensatorisk Beskæftigelses- eller Indkomstspolitik.

Forholdet til Udlandet.

En af de Ting, der paavirker Rentabilitetskalkulerne, er Salgspriserne. I et lille Land som vort er Priserne i Udlandet i Hovedsagen at betragte som en udefra given Størrelse, som vore Myndigheder maa tage, som den er. Jeg kan ikke her gaa i Detailler med Hensyn til, hvorledes en Ændring, f. Eks. et Fald, i Priserne eller en gunstig Forskydning af Priserne i Udlandet paavirker de erhvervsdrivendes Dispositioner. Et generelt Prisfald vil gøre det indenlandske Erhvervsliv ukonkurrencedygtigt og af denne Grund føre til en Nedgang i Beskæftigelsen, en ensidig Stigning i Importpriserne vil maaske fremkalde Overefterspørgsel efter Arbejdskraft, men i begge Tilfælde vil der komme Underskud paa Betalingsbalancens løbende Poster. Søger man at klare dette ved tradi-

tionelle kreditindskrænkende Foranstaltninger, vil det ikke være muligt at opretholde Indtægtsstrømmen.

Vi kan ogsaa forestille os det Tilfælde, hvor der er sket en Lønforhøjelse i Indlandet. Atter her vil man faa Underskud paa Betalingsbalancens løbende Poster, hvis man trods denne vil opretholde Beskæftigelsen, og dette Underskud vil være permanent. Det samme vil være Tilfældet, hvis en voksende Befolkning skal indføres i Erhvervslivet til uforandrede Lønsatser.

Man kan naturligvis ogsaa tænke sig en relativ Stigning i Omkostningsniveauet i Udlandet. I saa Fald forbedres Rentabiliteten. De private næringsdrivende vil forøge deres Efterspørgsel efter Arbejdskraft, og hvis der er fuld Beskæftigelse, vil de drive Lønsatserne op. Atter her gælder det, at hvis man vil søge at standse denne Udvikling ved forhøjede Rentesatser, højere Skatter eller andre kontraktive Foranstaltninger, faar man Overskud paa Betalingsbalancen. Dette Overskud vil ligeledes være af permanent Karakter.

Det er derfor en ufravigelig Betingelse for, at det skal være muligt at drive den Pengepolitik, som her er omtalt, at Staten er Herre over Udenrigshandelen.

Ud fra den Forudsætning, jeg opstillede, at det skal være Forbrugerne, ikke et Varedirektorat, der skal bestemme den Rækkefølge, i hvilken Behovene skal tilfredsstilles, og at Rationering som permanent Foranstaltning skal være bandlyst, maa den ideelle Politik være, at Vekselkurserne tilpasses saaledes, at der med fuld Beskæftigelse gennemgaaende kan være Ligevægt paa Betalingsbalancen.

Hvis imidlertid de Magter, der behersker Verden, skulde nære Fordomme mod en saadan Kurstilpasning, er det et Spørgsmaal, om man kan komme udenom en saadan Fordom ved at gøre det samme paa en anden Maade, f. Eks. derved at man noterede uforandrede Vekselkurser, men ved Køb af Valuta maatte betale et med Betalingsbalancens Tendens varierende ensartet procentisk Tillæg til den noterede Kurs og ved Salg af Valuta fik godskrevet en Præmie af samme Højde.

Hvis Udlandet imidlertid ogsaa skulde nære Fordomme herimod, vil det næstbedste rimeligvis være et Udenrigshandelsmonopol. Her er det vel sandsynligt, at de hjemlige Fordomme — i hvert Fald foreløbig — vil lægge sig hindrende i Vejen. En saadan Foranstaltning har utvivlsomt ud fra de Forudsætninger, jeg har opstillet, mange Ulemper, først og fremmest den, at et lille Land

let vil trække det korteste Straa under en saadan Handel mellem Stater, men ogsaa, at det giver Staten alt for let Adgang til at bestemme, hvad der skal importeres, og til at diktere Priserne paa Eksportvarerne. Disse Ulemper knytter sig dog ogsaa til det tredje Alternativ: Importregulering, omtrent som vi havde den før Krigen. Udenrigshandelsmonopolet vil sikkert være langt lettere at administrere. Den indenlandske Handel vil ogsaa lettere kunne bevare sin Frihed, idet den kan købe og sælge hos Monopolet ad libitum til de Priser, dette fastsætter. Selve Administrationen vil rimeligvis være billigere end den sædvanlige Ordning med et meget stort Antal Im- og Eksportfirmaer og Agenter.

Det sandsynligste er dog nok, at vi faar Importregulering; og skal Rationering eller urimelige Importørfortjenester undgaas, maa man lave en besværlig Ordning med Afgift paa Importlicenser. Eksportpræmier bliver ogsaa nødvendige, hvis rimelig Økonomi skal gennemføres, og dette vil skabe et eksplosivt Konfliktstof mellem Samfundsklasserne.

Desuden er det ikke sikkert, at en saadan Ordning vil blive mere populær i Udlandet end Tilpasning af Vekselkurserne. Bliver dette Tilfældet, er der ikke anden Udvej end en Tilpasning af Omkostningsniveauet. Dette vil blive uhyre vanskeligt og maa i hvert Fald, hvis Beskæftigelsen skal opretholdes, ske ved Dekret.

Vi maa altsaa haabe, at man ikke laaser Vekselkurserne fast, og at vi har Forstand nok til at søge Tilpasning ad denne Vej, hvis Udlandet ikke lægger os Hindringer i Vejen.

I Betragtning af Risikoen for, at Kurserne skal blive fastlaaset, kan jeg ikke se rettere, end at det, hvis man, som jeg, er gaaet ud fra, at man almindeligt her i Landet ønsker mindst mulig Statsregulering, var uklogt, at man i 1941 satte Vekselkurserne ned. Man havde ikke den Gang nogen Mulighed for at overskue, hvor Kurserne rettelig burde ligge, naar Forholdene efter Krigen er faldet til Ro, og da det under Krigen er ligegyldigt, hvor Kurserne ligger, og da det efter Krigen vil være langt lettere at tilpasse Lønniveauet opefter end nedefter, burde man ikke have rørt ved Kurserne paa det daværende Tidspunkt.

Naar jeg her ud fra de opstillede Forudsætninger saa stærkt betoner det hensigtsmæssige i at søge Tilpasning overfor Udlandet gennem Ændringer i Vekselkurserne, maa jeg dog tilføje, at Fastsættelsen af Vekselkurserne skal ske med Henblik paa Udviklingen paa længere Sigt, naar Forholdene er faldet nogenlunde til Ro. Skulde der umiddelbart efter Krigen opstaa et ekstraordinært Be-

gær efter Valuta enten for spekulative Formaal eller for hurtigt at fylde Lagrene, vilde det være uhensigtsmæssigt at søge dette bremset ved at sætte Kurserne op. Her maa man klare sig med en Fortsættelse af den Reguleringsmekanisme, vi har arvet fra Krigstiden.

Ud fra disse Betragtninger tror jeg, at vi bør gøre alt, hvad vi kan, for at oplyse Befolkningen om det hensigtsmæssige i at søge Betalingsforholdene overfor Udlandet reguleret ved Tilpasning af Vekselkurserne og om Sammenhængen mellem disse og Omkostningsniveauet.

Det skal endnu tilføjes, at det sikkert under alle Omstændigheder bliver nødvendigt at holde Kapitalbevægelserne under Kontrol.

Dette kan teoretisk ske derved, at det Land, der modtager spekulative Kapitaltilførsler, gennem sin Centralbank, eventuelt gennem en Clearing-Institution, stiller en modsvarende Kredit til Raa-dighed for det afgivende Land. En saadan Fremgangsmaade vilde være uden Risiko, naar hvert enkelt Land stadig i det store og hele holder Ligevægt paa Betalingsbalancens løbende Poster. Det er vel næppe realistisk at gaa ud fra, at et saadant tillidsfuldt Samarbejde mellem Landene kan etableres, og det bliver da nødvendigt at opretholde en direkte Kontrol med Kapitalbevægelserne, saaledes som vi har kendt det i en Aarrække.

Rentefodens Funktion.

Den Indtægt og dermed Beskæftigelse, erhvervsdrivende vil skabe, beror som bekendt dels paa et Skøn over det fremtidige Udbytte, dels paa Rentefoden. Det første af disse Elementer — lad os efter Keynes kalde dets Udtryk Kapitalens Grænseeffektivitet — er udsat for Svingninger af mange Grunde. En af de vigtigste er Paavirkninger fra Udlandet, der dog i Hovedsagen er sat ud af Spillet ved Kontrollen med disse som lige omtalt. Tilbage er Forskydninger i Befolkningens Forbrug og Ændringer i Forbrugstilbøjeligheden samt de erhvervsdrivendes Bedømmelse af disse Forhold.

Det kunde nu for en teoretisk Betragtning synes muligt ved en Ændring i Rentefoden at neutralisere de beskæftigelsesmæssige Virkninger af de uundgaelige Forskydninger i Kapitalens Grænseeffektivitet.

Erfaringen saavel som lidt Omtanke viser imidlertid, at dette ikke er gør ligt. Hertil er flere Grunde: 1) Nedgang i Forbruget betyder ikke, som de ældre Økonomer antog, automatisk et Udbud

paa Kapitalmarkedet, der tvinger Rentefoden ned, saaledes at Investeringen øges med det opsparede Beløb. 2) Frisætning af Arbejdskraft som Følge af formindsket Forbrug betyder vel, at Betalingsmidler frisættes til Køb af Fordringer, men af Hensyn til Frygt for Kursfald holdes disse likvide. 3) Selvom Myndighederne griber ind med Opkøb af Værdipapirer, fører dette af samme Grund ikke til et hurtigt Rentefald af tilstrækkelig Størrelse. 4) Selv om man var i Stand til at sænke Rentefoden saa stærkt, at Erhvervslivet vilde absorbere den frisatte Arbejdskraft, vil dette dog tage nogen Tid at forberede. I Mellemtiden bliver Nedgangen i Beskæftigelsen kumulativ.

Ganske de samme Betragtninger kan gøres gældende angaaende Muligheden for gennem Rentestigning at neutralisere de beskæftigelses- og indkomstmæssige Virkninger af en Stigning i Forbruget, selv om Mulighederne her er noget større.

Vi ser saaledes, at det ikke er muligt at styre Indkomstskabelsen og Beskæftigelsen gennem en Regulering af Rentefoden, saaledes som mange Økonomer hidtil har været tilbøjelige til at mene. Dermed skal dog ikke være sagt, at Rentefoden er uden Betydning som Middel til en saadan Styring. Det maa tværtimod være et nødvendigt Middel, naar de Forudsætninger, herunder særligt frit Forbrugsvalg, som her er gjort, skal være opfyldt. Hvis Befolkningen varigt bliver mere sparsommelig end før, saa kan Myndighederne ganske vist gennem Skattelettelser, Tilskud til Forbrug eller offentlige Arbejder søge at neutralisere de beskæftigelsesmæssige Virkninger heraf; men skal Befolkningens Ønsker om Anvendelsen af dens Indkomst respekteres, maa Rentefoden nedsættes, hvorved Investeringen med Hensyn til sin Retning i Overensstemmelse med Befolkningens Efterspørgsel øges saaledes, at den kan absorbere den ved Opsparingen frisatte Arbejdskraft.

Opstaar der paa den anden Side en Tilbøjelighed til forøget Forbrug, saa bør dette i Overensstemmelse med de her gjorte Forudsætninger have Lov til at sætte sig igennem, og Rentefoden maa derfor forøges, saaledes at fornøden Arbejdskraft frisættes fra Investeringen.

Da nu som antydet Rentefoden ikke hastigt kan forandres, er det klart, at lunefulde Ændringer i Forbrugstilbøjeligheden, f. Eks. hidrørende fra Spekulation i Prisændringer eller fra Forskydninger i Forbruget og Indkomstfordelingen, ikke kan neutraliseres gennem Ændringer i Rentefoden, men dette vilde heller ikke være i Overensstemmelse med Forudsætningerne. Den Slags Ændringer

maa betragtes som Forstyrrelser, hvis Virkninger paa det økonomiske Liv i videst mulig Udstrækning bør forhindres. Jeg skal straks komme ind paa hvordan.

Det fremgaar ogsaa af det anførte, at selvom man er klar over, at det drejer sig om varige Ændringer i Forbrugstilbøjeligheden, saaledes at det er berettiget at tage Skridt til en Ændring af Rentefoden, vil denne Ændring tage Tid, og det vil da være nødvendigt, hvis en kumulativ Udvikling skal hindres, at træffe midlertidige Foranstaltninger af anden Art.

Rentefoden skal altsaa tilstræbes fastsat saaledes, at den Arbejdskraft, der ikke tages i Brug til Opretholdelse af det løbende Forbrug eller til Statens nødvendige Forbrug eller Investering, absorberes af det private Erhvervsliv til Investering, og Rentefodens Undergrænse skal være saaledes, at det i hvert Fald kun rent midlertidigt bliver nødvendigt at gribe ind med Investeringskontrol, Rationering af Arbejdskraften eller permanent Opsamling af Overskud paa Statsbudgettet.

Da Rentefoden, som vi ved, kun med stor Vanskelighed og medførende mange Forstyrrelser kan ændres med korte Mellemrum, maa Reguleringen tage Sigte paa de formodede Langtidsbevægelser i de relevante Data. Man kan derved som Følge af Fejlvurdering periodevis komme til at ramme noget ved Siden af det tilsigtede, og man maa da gribe til andre styrende Midler, ligesom dette maa ske ved eratiske eller cykliske Svingninger og under Overgangen fra en Tilstand til en anden.

En Regulering af Rentefoden efter disse Principer vil være et skarpt Brud med den hidtidige Politik, hvor Hensynet til Betalingsbalancen har været eneraadende, og hvor vi derfor har faaet voldsomme Svingninger saavel i Rentefoden som i Beskæftigelsen. Reguleringen af Rentefoden har i det hele taget været et af de mest destabiliserende Elementer, vi har haft. Naar Kontrollen med Betalingsbalancen foregaar ved andre Midler, kan denne forstyrrende Faktor forsvinde.

Ved hvilke Midler Renteændringer skal gennemføres, om det skal ske ved den nu anvendte Metode via Regulering af Likviditeten, eller Myndighederne vil notere en fast Rente af lange Laan og lade Likviditeten tilpasse sig derefter, er formentlig et Spørgsmaal af sekundær Betydning. Jeg vilde mene, at den sidste Fremgangsmaade bør have Fortrinet som den, der volder mindst Forstyrrelser.

Andre Midler til Styring af Indtægtsskabelsen.

Vi har nu set, at Regulering af Rentefoden kun egner sig til at styre Udviklingen paa langt Sigt og kun til at neutralisere saadanne Ændringer i Investeringsfunktionen, som hidrører fra Ændringer i Befolkningens Forbrugstilbøjelighed, mens andre Midler maa tages i Anvendelse ved Neutralisering af kortvarige Forstyrrelser og i Overgangstider. Lad os se paa disse andre Midler.

Vi ved, at Hovedaarsagen til den Mangel paa Stabilitet i det økonomiske Liv, der er saa karakteristisk og saa skæbnesvanger for det liberale System, er, at enhver Bevægelse indenfor meget vide Grænser har en Tilbøjelighed til at blive kumulativ.

Lad os tænke os, at vi har opnaaet fuld Beskæftigelse. Opgaven er nu at bevare den. Af de anførte Grunde vil der imidlertid med Nødvendighed opstaa positive eller negative Afvigelser i den private Sektors Indkomstskabelse, og de Midler, jeg hidtil har omtalt, kan kun blive virksomme paa længere Sigt. Det gælder nu for Myndighederne at kompensere disse Tendenser, inden de er kommet ind i det kumulative Stadium, der gør det vanskeligt at styre dem.

Det vil ikke være vanskeligt at give Eksempler paa Forhold, der fremkalder saadanne Afvigelser, men for Kortheds Skyld skal jeg nøjes med at se paa, hvilke Midler der er til Raadighed ved henholdsvis en negativ og en positiv Afvigelse.

Kompensation af en negativ Afvigelse.

1) Staten kan selv beskæftige de Arbejdere, der bliver ledige, 2) den kan formindske Skatteudskrivningen for at animere til større Forbrug, 3) den kan yde Tilskud til privat Investering, 4) den kan forøge Understøttelser, og 5) den kan kombinere flere af disse Midler.

Imidlertid vil det gælde alle disse Midler, at det dels tager Tid, før de kan sættes i Kraft, og dels tager Tid, inden de virker tilstrækkeligt effektivt. I Mellemtiden bliver Bevægelsen kumulativ, og der skal nu anvendes saa kraftige Doser af Midlerne, at Bevægelsen, naar det lykkes at standse den, slaar over i sin Modsætning. Det vil da let blive saaledes, at Myndighederne altid maa gøre kraftige Indgreb i den ene eller den anden Retning, og da Maalet jo netop er, at Produktionen skal indrettes efter Forbrugernes Ønsker, er dette i sig selv af det Onde.

Man maa derfor søge et Middel, der er saa hurtigt virkende, at det kvæler disse kumulative Bevægelser i Fødselen, hvorefter der bliver Tid til at bringe de øvrige, herunder de paa langt Sigt vir-

kende, Midler i Anvendelse, særlig at faa Forholdet til Udlandet korrigeret, hvis dette er nødvendigt, eller faa gennemført Ændring i Rentefoden.

Saa vidt jeg kan se, er den mest praktiske Foranstaltning, man kan træffe for at kompensere en Indsnævring af Indkomststrømmen i den private Sektor, saaledes at dens Virkninger ikke faar Tid at forplante sig videre, den, at enhver, der bliver arbejdsløs, kan henvende sig til en dertil indrettet Statsmyndighed, der har Pligt til enten at anvise den paagældende Arbejde til tariffmæssig Betaling og i normal Arbejdstid eller at udbetale ham et Beløb pr. Tidsenhed af denne Størrelse, lad os kalde det Ventepenge. Da det jo ikke blot gælder om at opretholde Indkomstskabelsen og Beskæftigelsen paa dens tidligere Højder, men ogsaa om at forøge den svarende til Befolkningens Vækst, maa Programmet formuleres saaledes, at enhver, der ønsker at arbejde til tariffmæssig Betaling, ved Henvendelse til den nævnte Institution skal have anvist Arbejde eller udbetalt et tilsvarende Beløb i Ventepenge.

Det principielle i denne Ordning er dette: Naar den private Sektor ikke vil skabe Indtægt i fornødent Omfang, skal det offentlige automatisk træde i dens Sted, uanset om der samtidig dermed udføres et Arbejde eller ikke. Det er let at indse, at der ikke under et saadant System kan ske nogen nævneværdig Afbrydelse af Indtægtsstrømmen, for saa vidt den udgaar fra Udbetalingen af Arbejdsløn. Alle de videre indkomstmæssige Virkninger af en Nedgang i den udbetalte Lønning i den private Sektor vil da blive kvalt i Fødselen.

Har man gjort dette, kan Staten derefter søge ved passende Foranstaltninger at fremskynde Optagelsen af den frisatte Arbejdskraft i den private Sektor. Hertil staar alle de tidligere nævnte Midler: Ændringer i Vekselkurserne, tilsvarende handelspolitiske Indbærb, Renteændringer, Skattelettelse, offentlige Arbejder, Tilskud til privat Virksomhed, til Raadighed og kan benyttes alt efter Tilfældets Art og de politiske Muligheder. Men den Opgave, som disse Midler faar at løse, bliver væsentlig lettere, idet det kun bliver de primære Virkninger af Ændringer i Efterspørgselen efter Arbejdskraft, der skal neutraliseres, de sekundære og videre Virkninger er stoppet gennem Opretholdelse af Befolkningens Købeevne ved Hjælp af Ventepengeinstitutionen.

Endvidere opnaar man det fra alle Synspunkter store Gode, at Svingningerne i Beskæftigelsen, hvis der bliver nogen, begrænses

til Anlægsvirksomheden. Det maa vel ogsaa anses som en Fordel, at det Offentlige ikke for at undgaa en kumulativ Nedgang i Produktionen og for at sikre Folk Opretholdelse af deres normale Forbrug bliver nødsaget til øjeblikkeligt at sætte alle de Folk, der frisættes i den private Sektor, i Gang med offentlige Arbejder uanset deres Nytte og uanset Værdien i anden Anvendelse af de Raamaterialer, de beslaglægger.

Det siger ogsaa sig selv, at Brodden ganske tages af Arbejdsløsheden, naar den, der eventuelt tvinges til at gaa ledig, i Hovedsagen bevarer sin Forbrugsevne — naar alt kommer til alt, er det jo ikke saa meget Arbejde, Folk er ude om, som Indtægt.

Derimod hindrer Systemet ikke Svingninger i den enkelte erhvervsdrivendes Indtægt. Det er imidlertid let at indse, at naar Indtægten til hele den aflønnede Sektor trods Afskedigelsen af Arbejdere, i det store og hele forbliver uforandret, vil ogsaa det Beløb, der pr. Tidsenhed fra denne Sektor indgaar i de erhvervsdrivendes Kasse taget under et som Betaling for Varer og Tjenester, være uforandret, og faar nogle mindre ind, vil andre faa tilsvarende mere ind i Kassen. De, der faar mere ind, vil utvivlsomt i et vist Omfang efterspørge mere Arbejdskraft, saaledes at det Statsorgan, der forestaar Arbejdsanvisningen og Udbetalingen af Ventepenge med eller uden Forbindelse med offentlige Arbejder, kan anvise de ledige Arbejdere Beskæftigelse, eller Arbejderne kan selv finde de ledige Pladser. Ledigheden vil da kun under voldsomme Forstyrrelser som Krig eller Blokade kunne antage større Omfang. Selve dette, at Indkomststrømmen holdes oppe, vil da bidrage til at mindske det Antal, der bliver ledige.

Man kan nu spørge, om ikke en eventuel Nedgang i de erhvervsdrivendes Indtægt vil bevirke, at deres private Husholdninger reducerer deres Forbrug og derigennem sætter en kumulativ Indskrænkning af Aktiviteten i Gang. Man maa imidlertid erindre, dels at de erhvervsdrivende sædvanlig holder deres Forbrug ret konstant uanset Indkomststrømmens Volumen i det givne Øjeblik, idet de enten opsamler eller forbruger Reserver eventuelt stifter eller afbetaler Gæld, dels at Fjernelsen af Svingningerne i den aflønnede Sektors Udgifter til Forbrug stærkt afsvækker Svingningerne i de erhvervsdrivendes Indtægter, saaledes at den nævnte Udligning ved Hjælp af Reserver lettere kan gennemføres. Man behøver saaledes næppe at bekymre sig væsentligt om de Forstyrrelser, der maatte udgaa fra de erhvervsdrivendes Udgift til Forbrug.

Der kan ved den Omflytning af Arbejdere fra et Erhverv til et andet, som skal foregaa, blive Tale om Vanskeligheder med Uddannelsen. Men det omtalte Statsorgan kan bidrage til at klare denne Vanskelighed dels ved at foranstalte Omskoling dels derved, at den i en Tilvænningsperiode, hvor den paagældende Arbejder ikke kan tjene normal Løn, supplerer denne op til det normale. Desuden kan den og bør den yde Rejsegodtgørelse og Erstatning for Fordyrelse af Familiens Leveomkostninger, indtil Flytning kan finde Sted.

Det kan ikke her være Stedet til at udarbejde en saadan Ordning i alle tekniske Detailler, men nogle Bemærkninger skal dog gøres herom.

Baseret paa bestaaende Arbejdsanvisningsinstitutioner oprettes en Institution, som man kunde give Navnet: »Statens Arbejdsanvisning«, der anviser Arbejde til alle normalt arbejdsduelige Personer til tariffmæssig Betaling eller yder dem de ovenfor nævnte Ventepenge.

Det Beløb, den ledige har Krav paa, skal ikke være, hvad han har tjent i sin tidligere Plads, men et Beløb, som er lig den tariffmæssige Løn for almindeligt ufaglært Arbejde, og uanset hans Uddannelse skal han til tariffmæssig Betaling være pligtig til at modtage ethvert Arbejde, som han er i Stand til efter nogen Øvelse at udføre, hvor som helst i Landet det maatte findes, dog mod et Tilskud i Opøvelsetiden og Dækning for Rejse eller Flytteomkostninger eller Tillæg for Fraværelse fra Hjemmet. Faste Takster og Tidsfrister maa indføres for disse Ydelser.

Eksempelvis kunde det fastsættes, at Tilskud for manglende Øvelse, naar det drejer sig om ikke-faglært Arbejde, kun skal ydes i 4 Uger, og at Tilskud for Fraværelse fra Hjemmet kun ydes i en Periode paa 3 Maaneder, idet den paagældende i Mellemtiden har haft Tid at finde en Bolig og foretage Flytning. Saadan Ydelse skal naturligvis kun ydes til Familieforsørgere, og da man fortrinsvis kan anwise ugifte Arbejdere paa fjernere liggende Steder, vil det kun blive i Perioder med meget store Forskydninger og Forstyrrelser, at den Slags Ydelser bliver nødvendige.

Ikke mindst under den kritiske Overgang fra Krig til Fred vilde en Fremgangsmaade som den her skitserede være et vigtigt Middel til at skabe en rolig Udvikling. Det kan selvfølgelig ikke være en Opgave at søge opretholdt og stabiliseret den Indkomststrøm, som da findes, men en meget betydelig Indsnævring vil heller ikke volde Forstyrrelser, idet en ganske abnorm Kvote af

denne Indkomst opspares i den ene eller den anden Form. Derimod vil det være af uhyre Vigtighed, at Udgiftsstrømmen til Forbrug opretholdes.

Idet Tyskerne forlader Landet, vil nemlig et meget stort Antal Mennesker, der direkte eller indirekte er beskæftigede ved militære Arbejder, øjeblikkeligt blive ledige. Det er vel ønskeligt, men ikke særlig vigtigt, at det offentlige i Beredskab har Arbejder, som det kan sætte disse Mennesker til, navnlig hvis det er Arbejder af økonomisk Betydning. Langt vigtigere er det, at disse Mennesker sættes i Stand til at opretholde deres Udgift til Forbrug, thi bortset fra, at Krig vil blive alt for populær, hvis det er den eneste Tilstand, hvorunder hele Befolkningen kan opretholde normale Forbrugsudgifter, vil en Nedgang i deres Efterspørgsel sætte andre ledige og saaledes dels føre til en ganske unødvendig Velstandsnedgang dels forværre Beskæftigelsesforholdene og gøre Problemet mange-fold værre at løse. Dertil kommer, at naar Befolkningen trods den øjeblikkelige Nedgang i Beskæftigelsen holdes forsynet med Købe- evne i normalt Omfang — og dette bør ogsaa gælde de hjemvendende Tysklandsarbejdere — vil deres Efterspørgsel tjene som Vejledning for de erhvervsdrivende, naar Produktionen skal indrettes paa Fredsforhold, saaledes at Forbrugsgodeindustrierne og Byggevirksomheden — og ikke unyttige offentlige Arbejder — kan absorbere den ledige Arbejdskraft.

Administrative Vanskeligheder.

Der kan næppe være Tvivl om, at det vil volde betydelige Vanskeligheder at administrere en saadan Ordning. Det er allerede nævnt, at det er en absolut Nødvendighed, ja vel en Selvfølgelighed, at den, der henvender sig til Arbejdsanvisningen, under Fortabelse af Ret til Ventepenge maa være pligtig at tage det Arbejde, der anvises ham, hvad og hvor det er, og at han ligeledes fortaber Retten til Ventepenge, hvis han gentagne Gange mister sit Arbejde paa Grund af Pligtforsømmelse eller manglende Evne til normal Arbejdsydelse.

Hovedvanskeligheden ligger dog i Sæsonarbejdsløsheden. God Økonomi kræver, at de Erhverv, der ikke er i Stand til at beskæftige Folk hele Aaret, selv afholder Omkostningerne ved den ustadige Beskæftigelse, eller rettere, at Forbrugerne af det Produkt, der frembringes, gennem en højere Pris dækker disse Omkostninger. Det vil altsaa sige, at Lønnen i Branchen skal være saa høj, at den kan dække Tabet ved Lediggangen. Dette vilde ogsaa i det

store og hele blive Tilfældet, hvis et frit Arbejdsmarked eksisterede, og selv om denne Forudsætning ikke er eller i mange Aar — om nogensinde — har været til Stede, saa er det dog saaledes, at de typiske Sæsonfag som Byggefagene har og altid har haft en højere Timeløn end andre Fag; men Arbejderne i disse Fag bør da ogsaa kunne opsamle Reserver i den Tid, de har Arbejde, saa de kan opretholde deres normale Forbrug under Sæsonarbejdsløsheden.

Ikke mindst vilde det virke meget uheldigt, hvis Landbrugsmedhjælperne, der særdeles vel kan opnaa Helaarsarbejde, men til en langt lavere Løn udenfor den travle Sæson, skulde tage den høje Sommerfortjeneste og derefter melde sig til Ventepenge eller anvist offentligt Arbejde i Vintertiden. Det rigtige maa være, hvis disse Arbejdere ønsker at gaa ledige om Vinteren, hvad de ikke behøver, at de selv dækker Omkostningerne derved af deres Sommerfortjeneste.

Men ogsaa ud fra andre Synspunkter, som f. Eks. dette, at der altid paa Grund af Pladsskifte maa opstaa kortvarig Ledighed, er en Karenstid nødvendig. At yde Ventepenge i saadanne Tilfælde vilde dels være administrativt besværligt, dels overflødigt, naar henses til Formaalet, idet Ledighed i saadanne Tilfælde normalt ikke vil foraarsage nogen Ændring i de paagældende Arbejders Forbrug.

Der maa derfor formentlig indføres den Regel, at ingen normalt kan have Ret til Ventepenge eller anvist Arbejde, naar hans Ledighed har været kortere samlet Tid end den maksimale Sæsonperiode i Faget, og i intet Fag under en Tidsperiode lang nok til, at han har haft rimelig Tid til at se sig om efter passende Arbejde, f. Eks. 14 Dage.

Nogle vil maaske mene, at dette i høj Grad vil afsvække den tilsigtede Virkning af Foranstaltningen; thi selvom Arbejderne i Sæsonfagene faktisk har tjent lige saa meget i Aarets ni Maaneder, som andre Fags Udøvere tjener i et helt Arbejdsaar, er det dog ikke sikkert, at de har opsparet et tilstrækkeligt Beløb til, at de kan opretholde uforandret Forbrug under Sæsonarbejdsløsheden.

Hertil skal jeg svare, at selv om ikke alle har opsparet et tilstrækkeligt Beløb, vil de dog sikkert i Hovedsagen alligevel kunne opretholde deres Forbrug uforandret, idet de vil kunne opnaa Kredit hos de Handlende, naar disse har Garanti for, at den fortjenstløse Periode kun varer et bestemt Tidsrum. Iøvrigt er der

ikke noget, der forhindrer Fagene i at oprette en Arbejdsløshedsforsikring til Dækning af Risikoen for Sæsonarbejdsløshed.

Hvad angaar Fagene uden Sæsonarbejdsløshed, da skulde det ikke være umuligt ved Opsparing eller Forsikring at sikre sig Midler til at klare en Arbejdsløshed paa et Par Uger. Iøvrigt kunde man indføre den Regel, at den, der har sikret sig Ret til f. Eks. 3 Maaneders Opsigelse, har Ret til Ventepenge umiddelbart ved indtrædende Ledighed.

Jeg er klar over alle de praktiske Vanskeligheder, der er knyttet til en Ordning som den her skitserede, men Stedet er ikke her til at gaa yderligere i Detailler angaaende disse praktiske Spørgsmaal.

Finansieringsproblemet.

Ligegyldigt om Staten søger at opretholde en til fuld Beskæftigelse svarende Indkomststrøm ved offentlige Arbejder, ved Tilskud til privat Virksomhed, ved Skattenedsættelser eller ved Udbetaling af Ventepenge eller en hvilken som helst Kombination af disse Midler, vil der foreligge et Finansieringsspørgsmaal.

Det er klart, at det ikke kan nytte noget, at man ud fra den Betragtning, at vi allerede har Statsgæld nok, vil vige tilbage for en Finansiering af disse Udgifter ved Stiftelse af yderligere Statsgæld. Dermed skal ikke være sagt, at Skatteforhøjelser skal være bandlyst. I den Udstrækning, det er muligt at finde paa Skatter, som ikke har væsentlig forbrugs- eller produktionsindskrænkende Virkninger, kan de særdeles vel anvendes; man faar da saa meget mindre Statsgæld, og det kan vel aldrig være nogen Skade til.

Men ud derover maa Finansieringen naturligvis ske ved Laan. Om disse Laan skal ske direkte i Nationalbanken eller paa det aabne Marked, maa underordnes Hensynet til den Rentefod, man ønsker opretholdt. Dog forekommer det mig, at man snarest skulde se at komme bort fra den traditionelle Praksis, hvorefter Staten udsteder Laan i store Blokke, der afsættes gennem Banker og Vekselerere med en Provision til disse. Den naturligste Fremgangsmaade maa være den, at Staten, naar den skal bruge Penge, trækker paa sin Konto i Nationalbanken, f. Eks. mod at deponere Obligationer, og at Banken sælger disse Obligationer, naar og i det Omfang Reguleringen af Rentefoden gør det ønskeligt.

Kompensation af en positiv Afvigelse.

Da Maalet jo er at balancere paa det Knivsblad, der hedder fuld Beskæftigelse, vil der fra den private Sektor lige saa godt kunne

udgaa en positiv som en negativ Afvigelse fra den Del af Pengestrømmen, som tilfalder denne Sektor.

Saa længe Efterspørgselen efter Arbejdskraft i den private Sektor ikke overstiger den Arbejdsstyrke, som ikke er paakrævet til Løsningen af nødvendige Statsopgaver, kan Kompensation for Tilbøjelighed til overdreven Indkomstskabelse ske ved, at Staten indskrænker sin Indkomstskabelse, først ved at anvise de Arbejdere, der modtager Ventepenge, hvis saadanne findes, derefter ved at afvikle de offentlige Arbejder, som er i Gang, eller ophøre med eventuelt Tilskud til privat Virksomhed.

Naar dette Forraad er udtømt, maa andre Foranstaltninger iværksættes, idet der ellers vil opstaa Konkurrence om Arbejdskraften med det Resultat, at Lønnen bydes op og en Inflationsproces kommer i Gang.

Hvilke Forholdsregler kan nu mest praktisk træffes for at hindre en saadan Udvikling?

Det beror utvivlsomt meget paa dens Karakter. Lad os først tænke os, at man befinder sig i en Periode, hvor der gennem længere Tid ikke har været Brug for kompensatoriske Indgreb i nævneværdigt Omfang, og at der da opstaar en stærkt forøget Efterspørgsel efter Arbejdskraft, f. Eks. fordi man venter en Krig med svigtende Tilførsler. En saadan akut kriseagtig Ændring vil det være upraktisk at imødegaa ved generelt virkende Foranstaltninger som Skatteopkrævning eller Kreditindskrænkning. Det første Middel vil i Hovedsagen kun ramme de ubemidlede, mens det er de mere bemidlede og de erhvervsdrivende, der har Ansvaret for den stødvise Efterspørgselsstigning. Der er næppe andet tilfredsstillende Middel i et saadant Tilfælde end direkte Investeringskontrol eventuelt i Forbindelse med Rationering eller (og) Beskatning af specielle Varer af Luksuskarakter.

Det er da ogsaa erfaringsmæssigt den Slags Midler, man tyr til under saadanne voldsomme Forstyrrelser som en Krig.

Lad os dernæst betragte det Tilfælde, at der ud fra en nogenlunde ligevægtig Udgangstilstand sker en Ændring i Folks Forbrugsvaner, saaledes at Opsparingstilbøjeligheden gennemgaaende mindskes. Det kan f. Eks. tænkes at staa i Forbindelse med Befolkningsforholdene. Dette vil, som vi ved, være en ekspansiv Impuls. Gribes der ikke ind paa en eller anden Maade, og har man, som vi jo her forudsætter, fuld Beskæftigelse, vil der hurtigt opstaa en Konkurrence om Arbejdskraften, som vil drive Lønnen op og saaledes sætte en uendelig Inflationsproces i Gang.

Da Ændringen i Opsparingstilbøjeligheden antages at være af permanent Art, maa det rigtige Middel være at sætte Rentefoden op, saaledes at Investeringen kan blive reduceret til det, som er nødvendigt til at fylde Mellemrummet mellem den Arbejdskraft, der er til Raadighed, og den, der beslaglægges af det nu forøgede Forbrug. Men vi har tidligere set, at det nødvendigvis maa tage nogen Tid, dels inden Rentefoden kan ændres, dels inden Ændringen, naar den endelig er sket, bliver effektiv med Hesyn til Begrænsning af Investeringen.

Her er det, Finanspolitikken maa træde til. Nogen generel Anvisning paa, hvilke Indgreb der mest hensigtsmæssigt kan foretages, er det ikke muligt at give. Saa meget kan dog siges, at det er ikke tilstrækkeligt blot at opnaa et Overskud paa Budgettet og ræsonnere, at man derved har unddraget den private Sektor saa megen Købekraft; det kan meget vel være nødvendigt med Specialskatter, hvor Skatteprovenuet er ligegyldigt, men hvor det gælder om at drive Efterspørgslen over imod Goder, der kræver mindre Investering. Der kan saaledes blive Tale om Skat paa Nybygninger, indtil Renten er steget tilstrækkeligt til at bremse Investeringen. Eller der kan være Tale om Skat paa andre Goder, hvorimod Efterspørgslen i særlig Grad retter sig.

Men det er i et Tilfælde som det her behandlede Meningen, at Rentefoden skal hæves, saaledes at alle de øvrige Foranstaltninger kan ophæves.

Lad os som sidste Eksempel betragte det Tilfælde, der vel nok vil være det hyppigst forekommende, hvor en forøget Efterspørgsel efter Arbejdskraft sætter ind som Resultat af de Foranstaltninger, der er truffet for at kompensere en nedadgaaende Tendens i Efterspørgselen, eller dog afløser en saadan.

Her vil det gennem en Periode være muligt at kompensere blot ved, at Staten ophæver de Foranstaltninger, den har truffet til Stimulering af Efterspørgselen. Man anviser ledige Arbejdere, der er paa Ventepenge eller (og) under Omskoling, man ophører med offentlige Arbejder eller med Tilskud til privat Virksomhed.

I Mellemtiden har der været Tid til at træffe andre Foranstaltninger: eventuelle Skatteforhøjelser, Tilpasning af Rentefoden; men nogen let Opgave kan det ikke være at tilpasse Rente- og Finanspolitik saaledes, at den overdrevne Efterspørgsel efter Arbejdskraft netop ebber ud i det Øjeblik, da de tidligere ekspansionistiske Foranstaltninger er afviklet. Der vil saaledes stadig

være Brug for kompenserende Indgreb i den ene eller den anden Retning.

I alle de her nævnte Tilfælde vil der være Overskud paa Statsbudgettet, og en Reduktion af Statsgælden vil finde Sted.

Lønniveauets Udvikling.

I det her opstillede Program ligger der ikke noget om Opretholdelse af et bestemt Pris- eller Indkomstniveau. Programmet tager direkte Sigte paa Opretholdelse af Beskæftigelsesgraden saa nær fuld Beskæftigelse som muligt og med saa god Økonomi som muligt, hvilket sidste søges opnaaet ved principielt at lade Produktionen foregaa for privat Regning og ledet af Rentabilitetsprincippet.

Programmets Gennemførelse er saaledes ikke uforeneligt med Forhøjelse af Lønniveauet. Hvis det f. Eks. overlades til Arbejdere og Arbejdsgivere ved Forhandling at fastsætte Lønningerne, er der ikke noget i Vejen for, at en generel Lønforhøjelse kan ske.

Ikke desto mindre vil Programmets Gennemførelse sikkert nødvendiggøre Kontrol med Lønudviklingen. Erfaringen viser, at Fagforeningerne vil kræve Lønforhøjelse i to Tilfælde, nemlig naar Leveomkostningerne stiger og naar Beskæftigelsesgraden har naaet en vis Størrelse, der ligger langt under fuld Beskæftigelse. Naar Staten fører den Politik, at der skal være fuld Beskæftigelse, er det derfor ensbetydende med, at der altid vil foreligge Krav om Lønforhøjelse. Og da Arbejdsgiverne ikke har noget økonomisk Motiv til at modsætte sig generelle Forhøjelser, idet Forudsætningen jo er, at Staten regulerer Forholdene udadtil saaledes, at Konkurrencen med Udlandet ikke lægger Hindringer i Vejen for at betale en hvilken som helst Løn, og da tilmed fuld Beskæftigelse, i hvert Fald periodevis, vil være identisk med Mangel paa Arbejdskraft i visse Brancher, kan der ikke være nogen Tvivl om, at hvis Lønnen ikke er under offentlig Kontrol, vil der foregaa en stadig Lønstigning.

Dette vil særlig være Tilfældet, saa længe denne Politik er ny. Efterhaanden vil det vel gaa op for alle — ogsaa for Arbejderne — at der intet andet opnaas ved generelle Lønforhøjelser end Forringelse af Pengeværdien, men det vilde være ødelæggende og bringe den nye Politik i Miskredit, hvis man lod Erfaringen alene bevise dette.

Lønkontrol maa derfor nødvendigvis være et Led i en Politik, der har til Hensigt at opnaa og opretholde fuld Beskæftigelse. Der

er heller næppe Tvivl om, at den Tid, da Fagforeninger og Arbejdsgiverforeninger var rene Kamporganisationer, er forbi. Overalt har man mere eller mindre direkte sat dem under Kontrol. De to Organisationers Opgave vil blive dels at være raadgivende for Regeringen, dels overfor Regeringen at være Talsmænd for Gruppens specielle Interesser.

Den mest hensigtsmæssige Ordning og den, der bryder mindst med det bestaaende System, vil sandsynligvis være, at Arbejdsmarkedets Organisationer som hidtil forhandler om Løn- og Arbejdsforhold saavel i Detailler som om generelle Ordninger, men at der oprettes et Regeringsorgan, et Departement under Social- eller Arbejdsministeriet, der skal godkende i hvert Fald Hovedresultaterne af disse Overenskomster.

Et af de vanskeligste Problemer bliver Fordelingen af Arbejdskraften mellem de forskellige Brancher. Forskydninger i Efterspørgselen og dermed i Behovet for Arbejdskraft kan ikke undgaas. Under nogenlunde frie Forhold paa Arbejdsmarkedet har Lønforskelligheder om end meget ufuldkomment reguleret disse Forhold. Ogsaa da Arbejdsmarkedet blev mere organiseret, har Lønforskelligheder spillet en Rolle ved Arbejdskraftens Fordeling, men offentlig Arbejdsløshedsunderstøttelse i Forbindelse med Tilbøjeligheden til at ville fastsætte Lønnen efter behovsmæssige i Stedet for markedsmæssige Synspunkter har dog virket stærkt hæmmende paa Tilpasningen gennem Lønforskelligheder.

Under den Politik, som her er beskrevet, vil Henvisning og Omskoling af Arbejdskraft kunne klare det væsentligste af dette Fordelingsproblem. Men da det vel almindeligt anses for mere ønskeligt, at Arbejdskraften af sig selv finder hen, hvor der er mest Brug for den, kan Lønforskelligheder som Middel til at regulere Til- og Afgang være praktisk. Er der saaledes stadig for stor Tilgang til et eller andet Fag, f. Eks. Kontorfaget, og for lille Tilgang til et andet Fag, f. Eks. Mekanikerfaget, kan det være hensigtsmæssigt at sætte Lønnen ned for Kontorfolk og op for Mekanikerne.

Det sidste vil ikke fremkalde Protest, ja det vil oven i Købet foregaa helt af sig selv, hvis ingen Myndighed griber ind i Forholdene. Nedsættelse af Lønnen vil derimod vække Misfornøjelse. Hvis det imidlertid er saaledes, at Folk virkelig har en Forkærlighed for Kontorarbejdet i Modsætning til Arbejde, der stiller større Krav til fysisk Styrke og giver snavsede Klæder og Fingre, er der vel intet urimeligt i, at Lønnen er noget lavere.

Under alle Omstændigheder maa Reguleringen af Tilgangen til Fagene jo ske, og den tvangsmæssige Fordeling vil næppe være mere populær. Derimod bør man vel gøre alt, hvad man kan, for at gennemføre en effektiv Erhvervsvejledning.

En anden Mulighed er, at man lader Lønnen stige i de Fag, som har vanskeligt ved at skaffe Arbejdskraft, uden at lade den falde i de Fag der har for stærk Tilgang. Ogsaa derved faar man Lønforskelligheder frem, der kan tjene til Regulering af Fordelingen. Men derved faar man naturligvis samtidig en svag Inflation; den er dog ikke paa nogen Maade af faretruende Karakter, og hvis dette skulde findes at være en lettere gennemførlig Metode end den mere rationelle Metode med saavel Lønforhøjelser som Nedsættelser, kan dette ikke hindre Gennemførelsen af det overordnede Formaal: Opretholdelse af fuld Beskæftigelse.

Mens der saaledes ikke i det her opstillede Program er forudsat noget om Opretholdelse af uforandrede Lønsatser eller om absolut uforandret Lønniveau, kan det dog fastslaas, at en Politik, der tager Sigte paa altid at opretholde fuld Beskæftigelse, er uforenelig med at overlade Lønudviklingen til Arbejdernes og Arbejdsgiverenes Organisationer.

Kontrol med Monopolprisdannelse.

Et andet Spørgsmaal er det, om det, naar Lønnen holdes under Kontrol, er nødvendigt eller endog hensigtsmæssigt at føre yderligere Kontrol med Prisdannelsen. Af Hensyn til selve Hovedformaalet: at opretholde fuld Beskæftigelse, er en saadan Kontrol næppe nødvendig.

Det ligger jo i det System, som jeg her har søgt at skitsere, at en Indkomstskabelse ud over den, som er fornøden til Opretholdelse af fuld Beskæftigelse, skal hindres ved Renteforhøjelse eller kontraktive finanspolitiske Indgreb, og naar Lønniveauet er fastlagt, er ogsaa den Fortjeneste, som Foretagerne skal have for at opretholde Beskæftigelsen, fastlagt. Den skal nemlig være saa stor, at Foretageren opnaar en Arbejdsindtægt, som er lig den, han kunde opnaa i andet Erhverv, og som sætter ham i Stand til at forrente den i Virksomheden nødvendigt investerede Kapital med normal Rentefod.

Virkeliggørelsen af dette Ideal forudsætter imidlertid Konkurrence; er denne ikke til Stede, vil det være muligt for Foretagerne at sætte Prisen højere, end normal Aflønning af de medvirkende Produktionsfaktorer medfører, altsaa at opnaa en Monopolgevinst.

Dette hindrer imidlertid ikke Opretholdelse af fuld Beskæftigelse, det betyder derimod, at Arbejdskraften og Samfundets Ressourcer i det hele taget fordeles paa en anden Maade, nemlig saaledes, at en større Del af disse Ressourcer anvendes til Dækning af Foretagernes, specielt Monopolforetagernes Behov. Monopolkontrol er saaledes ikke nogen Betingelse for, at en saadan Politik, der har til Program at stabilisere Beskæftigelsen, kan virkeliggøres.

Da den hele Politik kan fortolkes som en Bestræbelse for gennem visse Indgreb paa strategiske Punkter at virkeliggøre den Tilstand, som vilde herske under fri Konkurrence, maa det dog være konsekvent, at man ogsaa søger at eliminere Monopolelementet og derved opnaa ikke alene fuld Beskæftigelse, men ogsaa Virkeliggørelse af en Prisdannelse, der foregaar efter Omkostningsprincippet.

Som Cassel paaviser i Teoretisk Socialekonomi § 16 (Stockholm 1934), kan dette i visse Tilfælde, nemlig hvor det drejer sig om store produktive Enheder, ikke realiseres uden Aftaler. Cassel er optimistisk nok til at mene, at de Aftaler, der faktisk i det liberale Samfund finder Sted paa disse Omraader, i det store og hele virkeliggør Omkostningsprincippet. Dette turde dog være en meget urealistisk Antagelse, og man maa derfor, hvis man vil realisere dette Ideal, fra det offentliges Side føre Kontrol med disse Aftaler, eventuelt medvirke til at bringe dem i Stand paa Omraader, hvor de er nødvendige til Formaalet: at realisere Omkostningsprincippet. En Kontrol med Monopolprisdannelsen og i det hele taget med de Omraader inden for det økonomiske Liv, hvor Konkurrencen er mangelfuld, er derfor i Harmoni med det højere politiske Formaal, der danner Grundlaget for disse Betragtninger, men har iøvrigt ikke noget at gøre med Pengepolitik.

Anden Prisregulering skulde derimod ikke være paakrævet, ja vilde være i Strid med Forudsætningen om frit Forbrugsvalg. Som allerede nævnt skal dette dog ikke hindre, at man ogsaa efter Krigen, saa længe Forsyningsforholdene er abnormt daarlige, bibeholder Rationering og Priskontrol, ja maaske endog skærper eller rationaliserer Rationeringen.

De politiske Forudsætninger.

Jeg har i det foregaaende i stærkt skematisk Form søgt at vise, hvorledes Pengevæsenet kan reguleres paa en saadan Maade, at det af alle anerkendte overordnede Formaal at skabe og opretholde fuld Beskæftigelse med god Tilnærmelse kan virkeliggøres. Der-

imod har jeg ikke berørt det Spørgsmaal, hvorvidt de politiske Muligheder for at gennemføre de Foranstaltninger, som er nødvendige for at dette Maal kan naas, er til Stede.

I denne Henseende er der Grund til Skepsis. Ogsaa før Krigen ønskede alle at afskaffe Arbejdsløsheden. Ikke desto mindre forblev Arbejdsløshedsniveauet nogenlunde konstant. Der blev dengang talt om, at det skulde være forbundet med et Offer at afskaffe Arbejdsløsheden. Det turde imidlertid være klart, at for Samfundet taget under et kan der ikke være Tale om noget Offer, thi Totalproduktionen kan ikke undgaa at forøges, naar Beskæftigelsen forøges.

Spørgsmaalet bliver da, om der for enkelte Grupper er et Offer forbundet med at forøge Beskæftigelsen. Dette Spørgsmaal er noget vanskeligere at besvare.

Det, der før Krigen hindrede Opnaaelsen af fuld Beskæftigelse, var først og fremmest, at de udlandsbestemte Varepriser (Priserne paa Im- og Eksportvarer) var alt for lave. Det kunde man se deraf, at det var nødvendigt tvangsmæssigt at begrænse Importen og til og med drive Kreditindskrænkning, hver Gang Beskæftigelsen tenderede mod at stige. En Forhøjelse af disse Priser stor nok til at danne Basis for fuld Beskæftigelse — hvad enten den nu skulde ske ved en klækkelig Forhøjelse af de udenlandske Vekselkurser eller ved Importregulering med tilhørende Importafgifter og Eksportpræmier — vilde betyde en Forhøjelse af Leveomkostningerne. For saa vidt er der altsaa Tale om et Offer fra den Del af Arbejderne, som under de herskende Forhold ikke har været udsat for Arbejdsløshed. Dette Offer var man ikke villig til at bære. Det gav sig bl. a. Udslag i, at man gennem højere Løn krævede Kompensation for Stigningen i Leveomkostningerne, og det er indlysende, at en Tilpasning mellem Løn og Priser paa et Niveau, som gav fuld Beskæftigelse, var umuliggjort, hvis saadanne Krav skulde honoreres.

Paa Forhaand skulde der ikke synes at være meget gunstigere Vilkaar for at opnaa forøget Beskæftigelse efter Krigen, idet man ikke kan vente, at Arbejderne til den Tid skal være mere villige til at tage de højere Leveomkostninger, som en saadan Politiks Gennemførelse vil kræve.

Spørgsmaalet er dog, om Arbejderne ikke overvurderer det Offer, der her er Tale om. Det maa nemlig erindres, at de beskæftigede Arbejdere gennem Skatter og Kontingenter henholdsvis til Kommunehjælp og til Arbejdsløshedsforsikringen, og gennem For-

sørgerbyrder over for Børn, som det paa Grund af Arbejdsløsheden ikke var muligt at faa anbragt, eller overfor gamle, der alt for tidligt maatte trække sig ud af Erhvervslivet, faktisk føler Arbejdsløshedens Byrde.

Det kan imidlertid ikke nægtes, at Ejerne af de materielle Produktionsmidler paa Grund af den mere intensive Brug af de indenlandske Hjælpekilder, som den forøgede Beskæftigelse vil medføre, vil faa stærkt forøgede Indtægter, men det maa ikke glemmes, at selv med de Skattesatser, som var gældende før Krigen, vil en meget stor Del af denne Merindtægt — vel mellem 30 og 40 pCt. — gaa ind i de offentlige Kasser.

Det er næppe urimeligt at regne med, at Nationalindtægten før Krigen ved fuld Beskæftigelse vilde have været ca. 800 Mill. Kr. større, og at det offentliges Indtægter vilde have været ca. 200 Mill. Kr. større, hvortil kommer Nedgang i Udgiften til offentlig Forsorg. Dette Beløb kunde være brugt til Skattenedsættelse for mindre bemidlede eller til forøgede Statsudgifter til Fordel for disse Grupper. Dertil kommer, at det sikkert vilde være muligt at indrette Beskatningen saaledes, at en endnu større Del af Indkomstforøgelsen hos Ejerne af de materielle Produktionsmidler kunde være inddraget.

Det er saaledes ikke sikkert, at det »Offer«, de Grupper, der før Krigen var fuldt beskæftiget, maa bringe, behøver at være saa stort, eller at der i det hele taget behøver at blive et Offer. Gennem indgaaende Oplysning om denne Sammenhæng skulde det vel ikke være helt umuligt at rydde den Hindring, der tidligere laa i Frygten for en lavere Levestandard for de bedre stillede Arbejdere under en Tilstand af fuld Beskæftigelse, af Vejen.

Men der er andre Hindringer. Vi har set, at mange Foranstaltninger, som er af temmelig uortodoks Karakter, maa træffes. Mynighederne maa paa visse Punkter kunne handle hurtigt og med Indsigt. Kan de politiske Forudsætninger for saadanne Indgreb skabes? Jeg ved det ikke, men hvorledes end dette maatte forholde sig, er det i hvert Fald vigtigt, at de Betingelser, der maa være opfyldt, hvis det Maal: Arbejdsløshedens Afskaffelse, som alle opstiller, skal naas, klarlægges saa godt som muligt.